

Ünite 4: Sebepsiz Zenginleşmeden ve Vekâletsiz İşgörmeden Doğan Borç İlişkileri

Sebepsiz Zenginleşme Kavramı

Sebepsiz zenginleşmeden doğan borç ilişkileri, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda (TBK) sözleşmeden doğan borç ilişkileri ve haksız fiilden doğan borçlar, borç ilişkilerinin yanında borçların üçüncü kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkasının tarlasının yanlışlıkla biçilmesi, ev sahibinin yokluğunda ve haberi olmadan kırılan kapısının komşusu tarafından koruma amacıyla tamir ettirilmesi gibi hallerde arada bir sözleşme ilişkisi olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen kişi, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlü tutulmaktadır.

Sebepsiz Zenginleşmenin Şartları

1. **Zenginleşme:** Sebepsiz zenginleşmeden bahsedile- bilmesi için öncelikle taraflardan zenginleşenin malvarlığında bir artış meydana gelmelidir. Bu malvarlığının aktifinin artması anlamına gelebileceği gibi pasifinin azalması anlamına da gelebilir.
2. **Haklı Bir Sebebin Bulunmaması:** Zenginleşme, haklı bir sebep olmadan gerçekleşmelidir. Eğer zenginleşme haklı bir sebebe dayanıyorsa örneğin bir sözleşmeden doğan edimin ifası veya kanundan doğan bir kazandırma söz konusu ise sebepsiz zenginleşmeden bahsedilemez. Haklı bir sebebin bulunmaması şu şekillerde gerçekleşebilir:
 - o Geçerli Olmayan Sebeye Dayalı İfa
 - o Gerçekleşmemiş Sebeye Dayalı İfa
 - o Sona Ermiş Sebeye Dayalı İfa
 - o İfa Dışı Sebepsiz Zenginleşmeler

Bu durumların dışında bazı haller de kanun koyucu tarafından sebepsiz zenginleşmeden doğan iade borcu kapsamının dışında tutulmuştur. Zamanasımına uğramış borçlar, ahlaki bir ödevin yerine getirilmesinden kaynaklanan zenginleşmeler, kumar borcu, evlilik tellallığından doğan borç gibi eksik borçlar, borçlanmadığı edimi kendi isteğiyle yerine getiren kişinin bunu ancak kendisini borçlu sanarak yerine getirdiğini ispat etmesi gibi haller, sebepsiz zenginleşme sayılmayan hâller arasında değerlendirilmektedir.

3. **Fakirleşme:** Zenginleşenin malvarlığındaki artışın sebepsiz zenginleşme alacaklısının malvarlığındaki azalma karşılığında olması fakirleşmeyi meydana getirmektedir.
4. **Nedensellik Bağı:** Zenginleşme ve fakirleşme arasındaki sebep-sonuç ilişkisine nedensellik bağı adı verilmektedir. Zenginleşme ile zenginleşen kişinin malvarlığındaki azalma arasında nedensellik bağı bulunmalıdır.

Sebepsiz Zenginleşmenin Hüküm ve Sonuçları

Sebepsiz zenginleşmede iade borcunun kapsamı ve iade sırasında hangi masrafların istenebileceği, iade yükümlüsü olan tarafın iyiniyetli olup olmadığı esas alınarak farklı şekillerde düzenlenmiştir.

İfade borçlusunun iyiniyetli olması hâlinde, TBK m. 79/1 hükmüne göre zenginleşen, elinde kalanı iade ile yükümlüdür. Başka deyişle malvarlığına giren bir malı, mal üzerinde tasarruf yetkisi olmadığını bilmeden tüketen kişinin iade borcu olmayacaktır fakat iade zamanında elinde kalan varsa aynen veya değeri ile iade etmekle sorumludur.

İfade borçlusunun kötüniyetli olması hâlinde ise malı elden çıkarırken iadeyle yükümlü olduğunu bilen veya bilmesi gereken kişi, malı elden çıkardığı gerekçesiyle iade borcundan kurtulamayacağı için, iktisap edilen şeyin bu suretle ortadan kalkmasının iade borçlusuna bir yarar sağlamış olup olmadığının veya ne ölçüde yarar sağladığının bir önemi yoktur. İfade borcu azalmaksızın değer üzerinden devam edecektir

r.

Zenginleşenin yaptığı giderler 3 grupta toplanır. Bunlar;

- Zorunlu Giderler
- Yararlı Giderler
- Lüks Giderlerdir.

Zamanaşımı ve Daimi Defi Hakkı

Zamanaşımı düzenlemesine göre fakirleştiğini fark eden ve sebepsiz zenginleşmeye dayanan alacak talebinde bulunacak kişi, bu talebini hakkın oluştuğunu öğrendikten itibaren iki yıl içerisinde ve herhâlde sebepsiz zenginleşme tarihinden itibaren on yıl içerisinde ileri sürmelidir. Aksi hâlde talep zamanaşımına uğrayacaktır.

Eğer zenginleşme, zenginleşenin bir alacak hakkı kazanması suretiyle gerçekleşmişse diğer taraf, istem hakkı zamanaşımına uğramış olsa bile her zaman bu borcunu ifadan kaçınabilecektir. Buna daimi defi adı verilir. Sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan geri verme istemini, geri verme yükümlülüğü doğuran benzer olanaklarla karşılaştırıldığı takdirde;

1. İstihkak davasında istihkak iddiasının varlığı halinde sebepsiz zenginleşmenin bulunmadığı,
2. Haksız fiil ve sebepsiz zenginleşme taleplerinin yarışıp yarışmayacağı tartışmalı olduğu,
3. Sözleşmeden doğan taleplerin varlığında, aynı konuda sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşmesine engel olduğu,
4. Gerçek vekâletsiz işgörmeye hükümlerinin uygulanma koşulları gerçekleştiğinde sebepsiz zenginleşme hükümlerine başvurulamayacağı, Gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye ile sebepsiz zenginleşmenin yarışabileceği kabul edilir.

Vekâletsiz İşgörme

Türk Borçlar Kanunu'nda genel hükümler arasında düzenlenen ve klasik borç kaynağı olan sözleşme, haksız fiil ve sebepsiz zenginleşmenin yanında Borçlar Kanunu'nun özel hükümleri arasında da borç kaynağı olan hukuki ilişkiler düzenlenmiştir. Bunlardan biri de vekâletsiz işgörmeye. Örneğin başkasının bir borcunu ödemek, baygın bir kazazede yardım etmek gibi hallerde bir yandan başkasının menfaatine hareket eden kişinin bu davranışı sonucu bazı haklara sahip olması kabul edilirken diğer yandan başkasının hak ve hâkimiyet alanına müdahalenin kötüye kullanılmasının önüne geçilmesi için iş sahibi de korunmuştur.

Vekâletsiz İşgörmeye Şartları

Hem gerçek vekâletsiz işgörmeye hem de gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye aşağıdaki ortak şartların varlığı, ilgili özel hükümlerin uygulanması için aranır.

- Bir İşin Görülmesi
- Görülen İşin Başkasının İş Olması
- İşin Görülmesi İçin Vekâlet Olmaması
- İşgörme İradesi

Vekâletsiz İşgörmeye Türleri

Vekâletsiz işgörme, görülen işe göre ikiye ayrılmaktadır:

1. Gerçek Vekâletsiz İşgörme
2. Gerçek Olmayan Vekâletsiz İşgörme

Gerçek Vekâletsiz İşgörme: İş sahibinin vekâleti bulunmaksızın, onun menfaatine ve farazi iradesine uygun bir biçimde ya da onun yasaklamasına aykırı olmaksızın yapılan işgörmeye. Bu kapsamda başkasına ait yanan bir binanın söndürülmesi, tatile giden komşunun kırılan camının onarılması gerçek vekâletsiz işgörme kapsamında değerlendirilir.

Gerçek vekâletsiz işgörmeye, görülen işin iş sahibinin menfaatine ve varsayılan iradesine uygun yapılması gerekmektedir. Ancak iş sahibinin gerçek iradesi belirlenebiliyorsa varsayılan iradesine gitmeye gerek bulunmamaktadır. TBK m. 530 uyarınca işgörenin borçları arasında, işten elde edilen menfaatlerin iş sahibine

devredilmesi ve işgörenin işsahibine gördüğü iş hakkında bilgi ve hesap verme borcu da yer almaktadır.

Bununla birlikte işgörenin sorumluluğu, kusur sorumluluğu olup, işgören hem kastından hem de ihmalden dolayı sorumlu tutulacaktır. Öte yandan işgören işi, işsahibinin karşılaştığı zararı veya zarar tehlikesini gidermek için yapmışsa sorumluluğu daha hafif olarak değerlendirilecektir.

İşsahibinin borçları ise genel olarak TBK m. 529'da düzenlenmiş olup işsahibinin; işgörenin yaptığı masrafları varsa faiziyle birlikte ödemesi, işgörenin iş nedeniyle üstlendiği borçlardan kurtarılması, onun iş nedeniyle uğradığı zararların giderilmesi borçları bulunmaktadır.

Gerçek Olmayan Vekâletsiz İşgörmeye: İşgörenin bir başkasının işini kendine menfaat sağlamak üzere görmesidir. İşgörenin başkasının işini görürken işin başkasının olduğunu bilerek ya da bilmeyerek hareket etmesi arasında fark görülmemektedir. Gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye, genel olarak haksız fiile yakın görülmektedir.

Örneğin bir başkasının markasını hukuka aykırı olarak kullanan kişinin sattığı malların bedelinin marka sahibi tarafından talep edilmesi temelde gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye dayanmaktadır.

Gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye, yapılan iş işsahibinin kendi menfaati için yapılması da işgörmeye doğan yararları işsahibinin edinme hakkı bulunmaktadır. Buna karşın işsahibinin, zenginleştiği ölçüde işgörenin masraflarını ödeme ve onun iş nedeniyle altına girdiği borçlardan kurtarma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca işsahibinin vekâletsiz işgörmeye haksız fiil hükümlerine göre tazminat talep etme hakkı da bulunmaktadır.

Zamanaşımı: İster sözleşme ilişkisine yakın olan gerçek vekâletsiz işgörmeye ister haksız fiil ilişkisine yakın olan gerçek olmayan vekâletsiz işgörmeye olsun zamanaşımını özel bir hükümle düzenlenmediğinden, genel zamanaşımı süresi olan on yıllık sürenin tarafların hakları için geçerli olacağı kabulü yerinde olacaktır.